

Дороніна Т. Російський варіант гендерної освіти: корисний досвід і неминучі прорахунки. Українознавчий альманах. – 2010. – Вип. 4. – С. 73–77. – (Спецвипуск: «Гендерна освіта в Україні: досвід, проблеми, перспективи (на виконання Наказу МОН № 839 “Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту”»).

Тетяна Дороніна

РОСІЙСЬКИЙ ВАРІАНТ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ : КОРИСНИЙ ДОСВІД І НЕМИНУЧІ ПРОРАХУНКИ

Анотація. Стаття торкається питання доцільності беззаперечного запозичення досвіду вчених Росії щодо тлумачення поняття гендерного підходу та визначаються проблеми, які потребують свого вирішення у освітній теорії та практиці України.

Tetyana Doronina The Russian Variant Of Gender Education: Useful Experience And Inevitable Holes

Annotation. The issues of reasonability of the indisputable borrowing of Russian scientist's experience about definition of gender approach are raised in the article. The author identified the problems which require their solutions in the educational theory and practice of our country.

На теренах бувшого Радянського Союзу, у країнах СНД, система освіти яких упродовж тривалого часу була єдиною, провідні тенденції імплементації гендерної ідеології до навчально-вихованого процесу також мають багато спільного. Передовсім, до сьогодні зберігається звичка орієнтації на “центр” – Росію (Москву і Петербург). Заради справедливості слід зазначити, що у російських науковців дійсно є чому повчитися вітчизняним дослідникам, оскільки окремі теми і спецкурси почали з'являтися у навчальних програмах Росії з початку 90-х рр. ХХ ст. У Росії існує широка мережа освітніх і дослідницьких центрів; вітчизняним дослідникам добре відомі імена провідних російських учених – гендерологів, на чий роботи зроблено посилання практично у кожній публікації українських науковців. Однак виникає питання, чи увесь доробок російських колег рівною мірою заслуговує на увагу і може бути беззаперечно запозичений, оскільки будь-який творчий доробок, нова наукова розробка позначені варіативними пошуками та інколи взаємнопротилежними висновками.

Історичний підхід до розгляду будь-яких суспільних явищ (подій) вимагає вважати за їхній початок час першої згадки про них у друкованих джерелах. Тому, вважає З. Хоткіна, «“відлік часу” варто почати з 1990 року,

коли у рамках Академії наук, в Інституті соціально-економічних проблем народонаселення була створена лабораторія, в офіційній назві якої вперше був використаний термін “гендер”. Пізніше цей науковий підрозділ став більш відомим як Московський центр гендерних досліджень (МЦГД)» [9].

У вищій освіті Росії гендерна тематика була легалізована завдяки наказу №671 Держкомітету РФ з вищої освіти (1994 р.), яким було започатковано першу програму з цієї тематики - «Жінки Росії: проблеми адаптації та розвитку в нових соціально-економічних умовах», виконавцями цієї програми стали 16 регіональних університетів, на чолі з Іванівським державним університетом [5]. Іванівський університет об'єднав викладачів інших вищих навчальних закладів Центральної частини Росії у міжвузівський центр гендерних досліджень. З цього часу у багатьох державних закладах Росії почали викладати спеціальні курси гендерної тематики. Так, у Державному педагогічному університеті ім. О.І.Герцена (м. Санкт-Петербург, Росія), з 1996 р. викладаються курси «Гендерна психологія та консультування», «Психологія гендерних стосунків» «Вступ до гендерних досліджень», «Гендерні дослідження» (як компонент системи психолого-педагогічної підготовки студентів); у Європейському університеті (м. Санкт-Петербург, Росія), діє магістерська програма гендерних досліджень на факультеті політичних наук і соціології; у Державному університеті (м. Санкт-Петербург, Росія) з 1996 р. викладається спецкурс «Соціологія гендерних стосунків» (соціологічний факультет); у Іванівському держуніверситеті (м. Іваново, Росія) з 1998 р. уведено курс «Фемінологія та гендерні дослідження у Росії: перспективні стратегії та технології»; у Державному педагогічному інституті ім. М.Є.Евсєєва (м. Москва, Росія), запроваджено курс «Гендерна психологія» для викладання у старших класах загальноосвітньої школи та «Гендерна педагогіка і психологія» для підготовки спеціалістів у галузі освіти; з 1999 р. працює програма підвищення кваліфікації викладачів (МДПІ та ЄУСПБ).

Істотну роль у розповсюдженні гендерних знань відігравав і відіграє Московський центр гендерних досліджень (МЦГД). З 1996 по 2005 рр. цим центром було «організовано і проведено 11 освітніх проектів (з них три – у тісному співробітництві з регіональними російськими університетами і центрами)» [5, с. 218]. Викладачі Московського центру проводили активну роботу з розповсюдження гендерних знань серед викладачів вищих навчальних закладів шляхом проведення ряду стажувань. Особливістю програми цих стажувань було уведення питань загальнотеоретичного плану (соціологія, економіка, політологія, право, культурологія), що давало можливість багатоаспектного розгляду феномену гендеру. Випускники

стажувальників розробляли свої навчальні програми з інтеграції гендерної тематики з окремих дисциплін.

Зусилля науковців і викладачів отримали суттєву підтримку завдяки втручанню у цей процес державних установ. Вказівками Комісії з питань становища жінок у Російській Федерації при Уряді РФ від 22 січня 2003 р. та Наказом Міністерства освіти від 17 жовтня 2003 р. «Про висвітлення гендерних питань у системі освіти» («Об освещении гендерных вопросов в системе образования») були дані спеціальні рекомендації щодо уведення основ гендерного знання до освітньої системи (перш за все до системи безперервної підготовки працівників освіти). Цим наказом було уведено гендерну проблематику (основи гендерних знань, гендерної політики, гендерного підходу до управління освітнім процесом) до освітніх програм курсів підвищення кваліфікації освітніх працівників різного рівня.

Завдяки розумінню значущості проблеми, на державному рівні були підтримані всі існуючі програми і навчальні дисципліни та розпочався процес інтеграції гендерних тем до курсів і програм соціально-гуманітарних і суспільно-політичних дисциплін. Поступово курси з гендерної проблематики переводяться з русла суто жіночої тематики до питань гендеру. Спочатку ці курси мали лише ознайомлювальний характер, та з часом вони почали входити до кола базових дисциплін. Наприклад, з 2005 - 2006 рр. у *Волгоградському державному університеті* на факультеті дошкільної та початкової освіти до курсу «Основи андрагогіки» уведено теми «Розвиток жіночої освіти», «Феміністська педагогіка на Заході», «Жіноча емансипація у світлі демографічних проблем в індустріальних країнах», «Головіні напрямки сучасних гендерних досліджень», «Розвиток жіночої освіти у Росії».

Звернення до змісту більшості з названих вище навчальних курсів дозволяє констатувати, що значна увага у них приділяється питанню *гендерної дискримінації жінок* у освіті. Певний дисбаланс установлюється, виходячи з таких параметрів: мала частка жінок відповідно до наукового ступеня/звання у певній ієрархії меншає, що дає підставу зробити висновок про гальмування кар'єрного зростання жінок; стереотипізованою лишається професійна орієнтація жінок і чоловіків; все ще проблемним є просування жінок-науковців до рівня керівника у вищій школі, жінки посідають лише рівень робітниць-виконавців. У цілому стверджується, що «гендерна структура вищої школи відтворює гендерну сегрегованість ринку праці, причому, жіночі робочі місця зосереджені, в основному, у низькооплачуваній бюджетній сфері й інших непрестижних секторах ринку праці, включаючи саму сферу освіти» [7]. Отже, хоча гендерно-орієнтовані програми діють у багатьох вищих навчальних закладах, щодо змісту певної частини

пропонованих програм, ми поділяємо думку М. Бояркіної про те, що він (зміст) «демонструє наявність статево-рольового (на відміну від гендерно-рольового) підходу до виховання, який пропонує молодому поколінню умови, засоби й методи оволодіння строго диференційованими за ознакою статі чоловічими і жіночими ролями» [2, с. 3]. Особливістю курсів з гендерної проблематики є їхня спрямованість – це спецкурси або курси за вибором. Жодний з курсів не є нормативним. Проте у російських вишах для спеціальності “соціальна робота” уведена нова наукова дисципліна «Феноменологія та гендерологія» [5, с. 222].

У 2008 р. Московським центром гендерних досліджень було видано збірник матеріалів «Равные права и равные возможности женщин и мужчин в сфере высшего образования. Гендерное образование в России» [5], згідно з яким гендерні курси викладаються у 115 вищих навчальних закладах Росії, діють більш 30-ти центрів і дослідницьких колективів. У цьому ж виданні містяться матеріали щодо назви курсів, їхнього статусу у навчальній програмі освітніх закладів і кількості навчальних годин, що пропонуються для навчання. Ці матеріали цікаві з декількох позицій: по-перше, вони дозволяють установити найбільш поширену тематику розгляду гендерних питань у російських навчальних закладах; по-друге, визначити статус цих дисциплін, і головне – з’ясувати місце курсів, що мають педагогічну спрямованість. Аналіз зазначених вище матеріалів дозволяє сказати наступне. По-перше – найбільш поширеними є курси, що розглядають соціально-економічний аспект гендерних відносин (33 курси, що становить 27% від загальної кількості представлених матеріалів - 121); дещо менша кількість курсів теоретичного плану (22 курси - 18%) майже рівномірно представлені курси з культурних (19 курсів - 8%), політичний та психологічних аспектів гендеру (по 16 курсів, що становить відповідно по 13%), найменша кількість курсів з філософії гендеру (9 курсів - 8%). Педагогічні курси – це лише 6 дисциплін, що становить 5 відсотків. Ставлення до освітніх питань – поширене явище, зумовлене актуальністю і злободенністю гендерної проблематики перш за все для політико-правової та соціально-економічної сфери.

Окремі кафедри / центри гендерних досліджень створено у навчальних закладах Архангельська, Іванова, Москви (лабораторія розвитку гендерної освіти МДУ ім. Ломоносова; лабораторія гендерної психології Російський державний педагогічний університет ім. О.Герцена), Мурманську, (Мурманський державний педагогічний інститут ФПК та ППРО), Петрозаводська, Самари, Саратова, Санкт-Петербурга (Гендерний центр СПб державний університет; Твері (Центр жіночої історії та гендерних досліджень

Творського ДУ), Томська та ін. містах. 2004 р. відкрито кафедру гендерної освіти у СГА (Сучасній гуманітарній академії, м. Кемерово, Росія). Керівник центру - Сергій Леонідович Риков (доктор педагогічних наук, професор). Кафедра проводить заняття зі студентами різних напрямків освіти, гендерні семінари зі співробітниками академії, займається видавничою справою (перший у Росії базовий підручник «Фемінологія та гендерна політика»), беруть участь у науково-практичних конференціях тощо.

Серед такої кількості наукових і навчальних центрів привертає увагу діяльність науково-дослідного ЦГД у Волгоградському державному педагогічному університеті (очолює Л. Столярчук) через те, що, по-перше, центр було відкрито нещодавно (2008 р.), отже його склад у своїй роботі керується вже напрацьованим досвідом гендерних досліджень, який може узагальнити із сучасних позицій; по-друге Л. Столярчук багато і плідно працює у гендерному напрямі; і головне – цей центр відкритий для наукового спілкування. Прикладом наукового контактування стала Міжнародна науково-практична конференція «Гендерні дослідження в освіті: проблеми та перспективи» (5-18 квітня 2009 р.), матеріали якої дозволяють виокремити провідні тенденції російської гендерології.

Педагоги-теоретики прагнуть до створення узагальненої картини гендерного знання (Н. Боритко, О. Каменська, А. Мудрик, Л. Столярчук) та констатують наявність певної “термінологічної плутанини” [8, с. 26], яка передовсім простежуються у синонімічному слововживанні понять “гендерні”, “статеві” та “статеві ролі”. Однак саме після робіт, в яких указується цей термінологічний прорахунок вміщені роботи, автори яких взагалі не вбачають жодної різниці між вживанням вказаних понять. Наприклад, Е. Зіновьева у статті «Гендерний підхід у психолого-педагогічному вимірі» пише наступне: «Гендерний підхід в освіті розглядається як одна із складових особистісно-орієнтованого підходу до навчання та виховання, вважає на індивідуальні особливості дитини відповідно до її статі та на цій основі передбачає визначення змісту, форм і методів навчання та виховання, створення сприятливого (гендернокомфортного) освітнього середовища, спрямованого на розвиток особистості відповідно до її природного потенціалу» [3, с. 43]. На перший погляд, таке тлумачення може мати місце, якби не вказівка на *стать* дитини, оскільки *стать* та *гендер* – це не одне й те ж саме, тому викликає певне непорозуміння того, на які саме «індивідуальні особливості дитини відповідно до її статі» треба вважати? Чи не є це пролонгованим закріпленням статевих відмінностей (стать та індивідуальність, на нашу думку, поняття із різних площин). Якщо для більшості психологів гендерні

відмінності - це, дійсно, все ще відмінності статей, то таке сплутування у роботах педагогів взагалі не зрозуміле, оскільки призводить до ряду висновків і пропозицій, які взагалі мають мало спільного з ідеологією гендерної рівності. Як, наприклад, у статті М. Корепанової «Гендерний підхід у педагогічній взаємодії».

Виходячи з поєднання “статі” та “гендеру”, М. Корепанова, вбачає реалізацію гендерного підходу у наступному: «1) врахування педагогом в навчальному процесі специфіки функціональної асиметрії півкуль мозку хлопчиків і дівчаток; 2) визначення стилю навчально-пізнавальної діяльності кожної дитини в групі; 3) виявлення стилю взаємодії педагога (чоловічий, жіночий, нейтральний) та його відповідності особливостям функціональній міжпівкульній асиметрії мозку вихованців; 4) використання різних методів і прийомів навчання, що найбільш відповідають гендерним особливостям дітей» [4, с. 54]. У цитованому вище фрагменті все викликає заперечення, оскільки таке врахування “функціональної асиметрії півкуль мозку хлопчиків і дівчаток”, узагалі не має нічого спільного із гендерною ідеологією. Тут недовго і до врахування цього ж показника у вчителів, тоді, як можуть працювати вчительки із учнями, а вчителі із ученицями??? А тут недалеко до взагалі безапеляційного твердження (знову ж таки російського) вченого, доктора медичних наук В. Базарного, який не лише є прихильником роздільного навчання, а й твердить, що підручники для хлопців і дівчат повинні бути різними. Він переконаний, що «всі предмети повинні бути орієнтовані на інтереси, на почуття-символи дівчат і хлопців - кожній статі своє! Не можна той самий підручник давати й дівчаткам, і хлопчикам. Узагалі увесь освітньо - виховний устрій повинен бути різним» [1].

М. Корепанова повністю ототожнює “гендерне” та “статеворольове”, оскільки саме у згадуваній вище публікації пише наступне: «Здійснюючи диференціацію дітей за статтю у процесі спілкування, педагог передає дітям соціальний досвід статево-рольової поведінки. Робить він це завжди – не дивлячись на вік дитини, бо формування соціальних ролей Чоловік і Жінка складає сутнісний елемент виховного процесу та відбувається впродовж всього становлення особистості» [4, с. 55].

Отже, теоретичні припущення та висновки, зроблені у публікаціях аналізованої збірки О. Каменською, Л. Столярчук, І. Кльоциною, Л. Шустовою набувають іншого характеру, зокрема, у практиці середньої освіти. Якщо вищі навчальні заклади зосереджують свою увагу на теоретико-методологічному аспекті проблеми, то саме у школах здійснюються спроби використання гендерного підходу в освітній практиці, однак, як підходу статево-рольового. Саме тут існують певні труднощі, пов’язані передовсім із

тим, що гендерний підхід у освітньому процесі розуміється спрощено: як урахування гендерних відмінностей хлопців і дівчат у освітньому процесі. Але ці відмінності – лише відтворення традиційних моделей жінки і чоловіка: «... як формування моделі випускниці та випускника школи на трьох ступенях навчання у вигляді сукупності якостей, рис, показників, які відповідають батьківським очікуванням і соціально-регіональному замовленню відносно жінки та чоловіка для їхньої максимальної самореалізації» [6]. Отже, гендерне навчання / виховання не лише ототожнюється з роздільним, а, по суті, спрямовується на закріплення традиційних стереотипів щодо жіночого і чоловічого призначення. У цілому, на думку науковців, у російській освіті все ще існує низка питань організаційного, методологічного та методичного характеру. Наявність великої кількості навчальних програм для вищих навчальних закладів не забезпечує повноцінної гендерної освіти.

Обсяг нашої публікації не дозволяє зробити ґрунтовний огляд згадуваних вище матеріалів конференції та виокремити всі тенденції щодо гендерної освіти у російській науці. Але, на нашу думку, саме сплутування статевого (статеворольового) та гендерного підходів є одним із факторів, що не лише гальмує імплементацію гендерної ідеології у навчально-виховний процес, а і може спрямувати його узагалі в інший бік, обернути все на традиційну колію, коли Чоловік і Жінка знову будуть повернені до своїх традиційних ролей, але вже під гаслами гендерної демократизації суспільства. Ця тенденція почала з'являтися у публікаціях українських науковців, тому вважаємо необхідним наголосити, що кількість навчальних програм та освітніх центрів із гендерним позначенням не вирішать питання якості упровадження гендерної освіти, доки ми будемо “писати - гендер, а мати на увазі – стать”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базарный В. Девочки и мальчики: стратегия развития / В. Базарный // Учительская газета. - 1997. - №50.
2. Бояркина М. В. Гендерно-ролевая социализация как фактор воспитания личности студента в образовательном процессе вуза : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. педагогических наук : спец. 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / М. В. Бояркина. – Чита, 2007. – 19 с.
3. Зиновьева Э. Х. Гендерный подход в психолого-педагогическом измерении / Э. Х. Зиновьева // Гендерные исследования в образовании: проблемы и перспективы : международная науч.-практ. конф., 15 – 18

- апр. 2009 г. : тезисы докл.. – Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2009. – С. 40-44.
4. Корепанова М.В. Гендерный подход в педагогическом взаимодействии / М.В.Корепанова // Гендерные исследования в образовании: проблемы и перспективы : международная науч.-практ. конф., 15 – 18 апр. 2009 г. : тезисы докл.. – Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2009. – С. 53-57.
 5. Лунякова Л.Г. Развитие и распространение гендерных занятий и гендерного образования в России. Вклад МЦГИ / Л.Г.Лунякова // Равные права и равные возможности женщин и мужчин в сфере высшего образования. Гендерное образование в России. Сборник материалов [сост. Е.А.Баллаева, О.А.Воронина, Л.Г.Лунякова]. — М. : МАКС Пресс, 2008. – С. 217–249.
 6. Плотичкина Э.А. Концепция осуществления раздельного обучения на основе гендерного подхода [Электронный ресурс] / Эллина Артуровна Плотичкина, Жанетта Сергеевна Александрова // Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания».- 2009. - №3(4). – Режим доступа : www.grani.vspu.ru
 7. Равные права и равные возможности женщин и мужчин в сфере высшего образования. Гендерное образование в России. Сборник материалов [сост. Е.А.Баллаева, О.А.Воронина, Л.Г.Лунякова]. — М. : МАКС Пресс, 2008. — 250 с.
 8. Столярчук Л. И. Проблемы и перспективы гендерных педагогических исследований / Л. И. Столярчук // Гендерные исследования в образовании: проблемы и перспективы : международная науч.-практ. конф., 15 – 18 апр. 2009 г. : тезисы докл.. – Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2009. – С. 22-28.
 9. Хоткина З. Гендерным исследованиям в России – десять лет / З. Хоткина// Общественные науки и современность.- 2000.- №4.- С. 21 – 26.
 10. Чумаков В.И. Идеи гуманизации женского образования в контексте гендерного воспитания в высшей школе [Электронный ресурс] / В.И.Чумаков // Преподаватель высшей школы в XXI веке : материалы междунар. науч.-практ. интернет-конф., 15 дек. – 31 марта 2008 г. : доклады – Ростов-на-Дону, 2008. – Режим доступа : <http://t21.rgups.ru/doc2007/8/22.doc>.